

Mijn Meester

Het inspiratieartikel van Rien van den Heuvel

Dorus Gerritse

Al sinds zijn eerste jaren op de Schaepmanschool draagt Rien van den Heuvel een artikel mee dat hem tot steun was: zó wilde hij leraar en schoolleider zijn. Het artikel, uit de jaargang 1990-91 van JSW, is van de hand van pedagoog, opleider en rijksinspecteur Dorus Gerritse. Gerritse, destijds 63 en aan het eind van zijn loopbaan, kijkt erin terug op zijn grootste leermeester: de leerkracht die hij in de dertiger jaren had in klas 5. Het bijzondere: in zijn pedagogische intenties is dit artikel is nauwelijks verouderd en even sprekend als de dag dat het verscheen.

Een Grootmeester

Mijn Meester was anders: Meester Verhoeven, onderwijzer in de vijfde klas van de toenmalige lagere school aan de Verwerstraat in Den Bosch.

Terwijl wij sommen maakten, ging Meester Verhoeven door de klas. Hij had een krijtje in zijn hand en daarmee trok hij lijnen op de vloer precies op de contouren van de schaduwen. Toen ging hij weer op de lessenaar zijn pijp roken. En wachtte. Wachtte een hele morgen lang.

Toen wij na de middagpauze terugkwamen in de klas zagen wij alleen dat de getrokken lijnen niet meer pasten. De schaduwen waren buiten de lijnen gegaan. De hele middag werd het verloop van de schaduwen aandachtig gevolgd, verwonderd over het merkwaardige verschuiven van de schaduwen en over het veranderen van hun vorm. Wat eerst een halve cirkel was, werd op den duur louter een lange streep. Heftige discussie onder de leerlingen. Maar de Meester volhardde in zwijgen. Want hij was Grootmeester. En zo is in mij en in mijn klasgenoten de belangstelling ontstaan voor de baan van de zon en voor andere kosmografische verschijnselen. Tot op de dag van vandaag.

Nu, ruim vijftig jaar later, herinner ik me dit gebeuren met de schaduwen alsof het zojuist plaatsvond. Zoals ik me ook herinner dat Meester Verhoeven eens een kluit aarde meebracht met daarin een kluwen regenwormen. Daar legde hij een vergrootglas bij. Meesterlijke vondst! Iedereen die zijn reken- of taalwerk klaar had, mocht gaan kijken en toog gretig op zoek naar de geheimen van de regenworm. Heeft die tandjes? Kun je de ogen zien? (Heeft die ook een piemel?) Waar leeft die van? En bij iedereen de verwondering om de

merkwaardige kleurverschillen in de pieren. Van donkerrood via roze naar geel en zelfs naar blauw. En die hele gekleurde, weke massa schoof voortdurend op en neer in het dunne pierenvelletje.

Waar Meester Verhoeven zich weer een Meester toonde door het wachten en zwijgen. Tot het moment dáár was, dat hij, verzekerd van succes, kon vragen: "Zullen we morgen eens over de pieren praten?" Waarop iedereen gretig inhaakte, zeker van een boeiende middag morgen.

Zoals ik me ook herinner dat hij 'gekke zinnen' maakte. Om precies te zijn: hoe hij gewone zinnen op een 'gekke' manier voorlas. "De nieuwe bakker op de hoek heeft vanmorgen vers brood voor het raam gelegd." Dat was een van de zinnen. Maar hij las de zin in delen: elk deel met een intonatie alsof het een afzonderlijk zinnetje was. "De nieuwe"... met een lange pauze. En dan: "bakker op de hoek heeft" ... "vanmorgen vers" ... "brood voor het" ... "raam gelegd." Waardoor de hele klas plotseling voelde dat bepaalde zinsdelen bij elkaar horen.

Dat 'de' bij 'bakker' hoort en niet bij 'nieuwe', en 'vers' niet bij 'vanmorgen', maar bij 'brood'. Voor eens en altijd reikte de Meester hiermee voor ons de ervaring aan, onze eigen ervaring, als maatstaf voor de zinsontleding. Niemand deed daar moeilijk over in deze doorsneekklas van een volksschool. Maar wel had iedereen plezier in de eigen ontdekking en was iedereen verbaasd om hetgeen er in zulke gewone zinnen verborgen ging.

En er werden namen gemaakt voor de verschillende soorten van woorden. Toen de klas ontdekte dat bakker, man, vrouw, kip en hond altijd werden vooraf-

MIJN MEESTER

gegaan door 'de', werd dat woordje door de klas een 'vooraf-woordje' genoemd. Zo kwam de term precies op het moment waar hij moest komen: na de ervaring. En precies op de wijze waarop hij moest komen: vanuit het eigen inzicht van de leerling.

Grootmeesters beginnen niet met het geven van definities en termen. Zij lopen niet vooruit op ervaringen. Integendeel. Zij zoeken ervaringen op en scheppen situaties waarin leerlingen ervaringen kunnen opdoen. En zij laten taal geboren worden als een eigen bezit, vanuit de ervaring van de leerling zelf. Je kunt niet voorzichtig genoeg omgaan met namen. Als ze te vroeg gegeven worden, slaan ze de zintuigen dicht. Dat weet alleen een Grootmeester. De stompzinnigheid weet hiervan niets.

Rijkdom

Meester Verhoeven was een levende, intelligente en creatieve mens. Altijd pret in de ogen, die nog op een oorspronkelijke wijze keken. Zoals naar schaduwen en pieren. Zijn zintuigen waren niet verstopt. En zij keken diep. Zoals hij altijd de rijkdom van mensen en dingen gewaar werd. Dat voelde je in zijn blik en in al zijn gebaren. Zoals in de wijze waarop hij altijd omging met planten. Zelfs het nietigste plantje was onder zijn blik

en gebaren een stukje rijkdom. Ook over zoiets nietigs als mos kon hij vertellen.

En die aandacht was voor ons vanzelfsprekend, doordat zijn blik en gebaar het mos tussen de plavuizen van de speelplaats voor ons reeds tot een wonder had gemaakt.

Want zo ontstaat belangstelling, nietwaar? Niet de woorden van de Meester op de eerste plaats doen het, maar diens blik en gebaren. Dat wil zeggen: de betekenis die de zaak heeft voor het gemoed van de Meester. Door blik en gebaren deelt hij die betekenis zelf als ervaring aan de kinderen mee. Woorden komen daarna. Woorden kunnen dan onderstrepen, aanwijzen voor verstand en geheugen. Maar door blik en gebaren zijn de leerlingen voorbereid tot ontvankelijkheid voor de woorden.

De betekenis die de dingen hebben voor de Meester kan hij niet 'spelen', want kinderen voelen ragfijn de komedie. Het is géén kwestie van rolgedrag, dus evenmin van professionalisering. Het is de kwaliteit van de persoon van de Meester. Die kwaliteit raakt in onze samenleving helaas verborgen achter het eenzijdige gepraat over professionele vaardigheden. De stompzinnigheid in ons onderwijs is mede daarvan een gevolg.

Omdat Meester Verhoeven een levende mens was die met eigen ogen keek, was hij ook een prominente vertegenwoordiger van het vertellers-ras. Al zijn vakantie-tochten hebben we meegemaakt. Nog steeds heeft het woord 'Ardennen' een lading vanuit zijn vakantieverhaal; met geurende bossen, heuvels, herten, bronnen, beekjes en huizen van natuursteen in schilderachtige stadjes. Nog steeds zie ik schepen de haven binnenkomen, geleid door vuurtorens en lichtbakens, zoals Verhoeven dat vertelde. Nog steeds is de wereld voor mij een vertelling zonder einde.

Vertellen is iets anders dan gewoon maar meedelen. In het vertellen spreekt de verteller ook zijn betrokkenheid uit. De waarde die de zaak voor hem heeft. In de vertelling komen blik, gebaar en woord samen. En omdat de waardeontwikkeling aan de basis ligt van de intellectuele ontwikkeling, is vertellen een onmisbaar onderdeel van het onderwijs. Van kleuterklas tot en met de universiteit. Wie niet kan vertellen kan dus geen Meester zijn.

Leermeester of Meester?

Wat maakt de leermeester tot Meester? Twee hoedanigheden springen onmiddellijk in het oog. De eerste: hij leeft. Hij leeft nog met zintuigen. Hij ziet niet alleen wat er volgens de boeken te zien valt, maar hij kijkt met eigen ogen, ruikt met eigen neus. Hij wordt geboeid door de wereld of door een bepaald facet daarvan. Zijn interesse heeft hem gedreven tot studie. Wie niet uit interesse heeft gestudeerd, maar bijvoorbeeld uitsluitend omwille van een carrière, kan daarom ook geen leraar worden. Behoudens een enkele uitzondering, waarover straks.

De tweede hoedanigheid van de Meester is diens betrokkenheid met de leerling. Daarmee bedoel ik niet dat de man goed zijn best doet voor zijn leerlingen; niet dat hij lange vergaderingen uitzit om tot een goed schoolwerkplan te komen; niet dat hij ijverig nascholing volgt; niet dat hij uitvoerige rapporten schrijft. Ik ben zelfs geneigd om te zeggen: daarmee bedoel ik het tegendeel van dit alles. Namelijk, dat hij geest en gemoed fris houdt om in de klas tot een werkelijk contact met zijn leerlingen te komen.

Want de Meester wordt daardoor gekenmerkt: dat hij in de klas werkelijk contact heeft met zijn leerlingen. Onder de blik van zijn leerlingen vond Meester Verhoeven de schaduwen in de klas als een intrigerend iets... voor de leerlingen. Kijkend met hun ogen, daar ter plaatse. Hij heeft het niet 'bedacht' door psychologisch gepieker, evenmin door kosmografieboeken na te vlooiën. Een meester 'vindt', onder de blik van de leerlingen. Doordat hij ook kijkt met hun blik. Doordat hij ook leeft in hun huid.

Soms kan het gebeuren dat zaken die je zelf als saaie

stof hebt bestudeerd, voor jou pas tot leven komen wanneer je kijkt met de ogen van je leerlingen. En dat is dan de uitzondering op de regel die ik zojuist gaf.

Verwondering

Natuurlijk kende Meester Verhoeven al lang het verloop van de schaduwen. Honderden keren had hij dat al gezien. Zo vaak dat hij er wellicht nooit meer verbaasd over was. Maar zittend in de klas en kijkend met de blik van de kinderen 'zag' hij plotseling weer het verwonderlijke daarvan. En die verwondering was op dat moment weer geheel echt. In die mate waarin hij keek met de ogen van de kinderen. Toen was hij volwassene en kind tegelijk. Als volwassene 'wist' hij alles al van de schaduwen. Als kind was het voor hem weer geheel nieuw.

Speelde hij? Neen. Hij leefde op authentieke wijze in de ontmoeting met de kinderen. Hij was wetend en niet-wetend tegelijk, wetend en verwonderd. Zijn blik en zijn gedrag toonden dat en maakten daardoor de schaduwen tot een deel van de wonderlijke wereld die schuilgaat in de alledaagsheid.

Dat is de Meester.

Zoals die ook beschreven is door Aurelius Augustinus, de 'grondlegger' van het Westerse onderwijs. "Een leraar is als iemand die de stad, die hij reeds lang kent, toont aan een bevriende bezoeker. En dan kijkend met de ogen van de vriend de stad weer ziet als nieuw, in al haar schoonheid." De leraar ziet de schaduwen weer als nieuw en verwonderlijk, omdat hij kijkt binnen vriendschapsliefde.

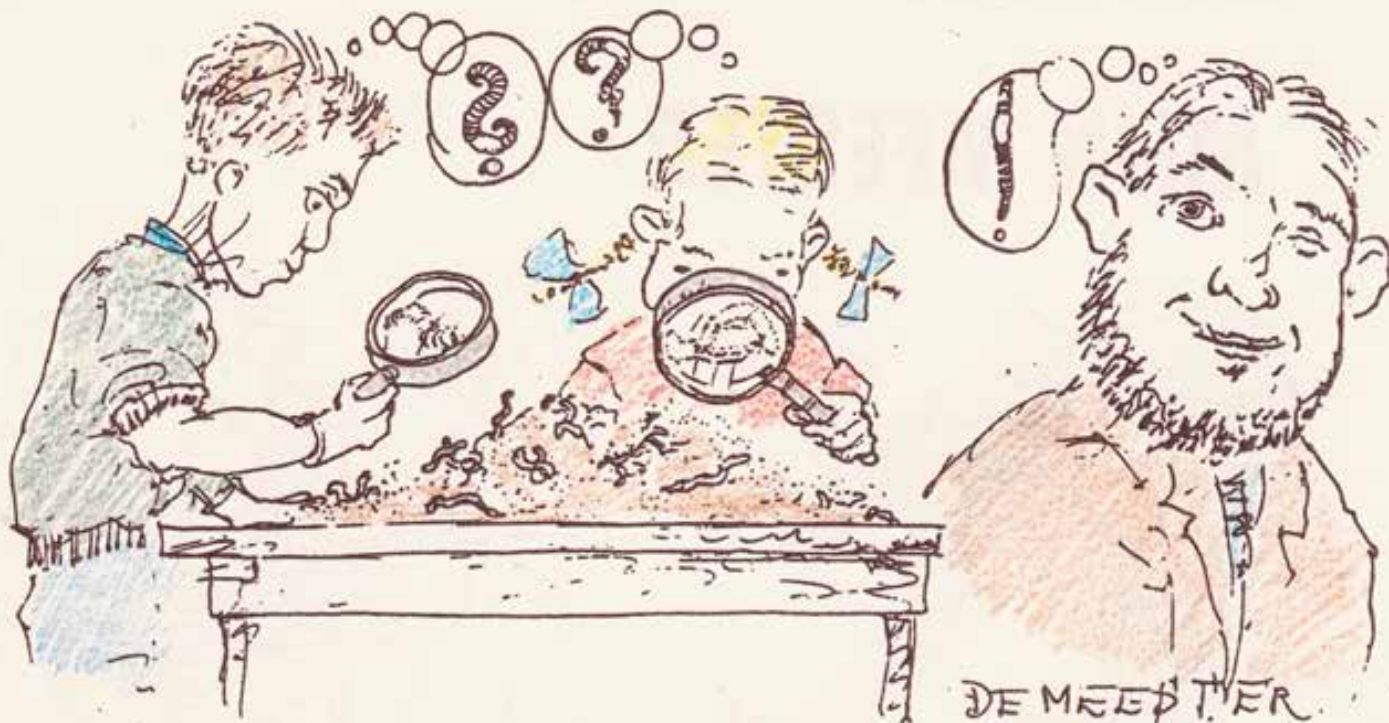
Speler uit liefde

De Meester heeft dus twee hoedanigheden. Je kunt de twee hoedanigheden die de schoolmeester tot Meester maken ook samenvatten in één formulering: de Meester is een speler uit overvloed aan liefde.

Liefde voor mensen en dingen. Die formulering brengt risico's mee, omdat niet meer geweten wordt wat het woord liefde betekent. Ofwel wordt dan aan louter seks gedacht, ofwel aan een soort morele plicht. Maar de liefde die ik bedoel is het puur genieten vanuit een warm hart: genieten van alles wat is.

Het tweede risico ligt in het woord speler. In onze totalitaire arbeidsstaat wordt op spel neergezien. Spel is daar ontspanning, nodig om weer fit te worden voor de arbeid. Ongezien blijkt dan dat spel veel meer is. Spel is immers oorsprong en essentie van leven: van biologisch, cultureel en intellectueel leven.

Een Meester is een levenskunstenaar. Door zijn warmte komen kinderen tot leven: zonder die warmte gaan ze dood of gaan ze een schijnleven leiden. Kijk maar uit je ogen en zie dan ook hoeveel schijn de school voortbrengt.

Veel leraren zijn weliswaar lijfelijk aanwezig in de klas, maar ze zijn niet echt aanwezig bij hun leerlingen, zeker niet zoals bij vrienden. Vaak zijn ze meer bij de te behandelen leerstof dan bij de leerlingen. Of ze zijn alleen maar bij zichzelf: bij hun angst en hun zorg voor prestige. Aan hun hele verschijning is voelbaar 'waar' ze zijn: 1. bij zichzelf; 2. bij de leerstof; of 3. bij de leerlingen. Leerlingen verstaan bijzonder goed waar de leraar werkelijk is. Dat verstaan hun lichamen aan het lichaam van de leraar. Ook al wéten ze het niet in hun hoofd, de lichamen verstaan het. Want lichamen verstaan elkaar via de lichaamstaal die elk menselijk lichaam van nature verstaat en waarin komedie onmogelijk is. Het lichaam liegt nooit. Buiten het onderwijs weet men daar véél van. Bijvoorbeeld in de bio-energetica en in de haptonomie.

Werkelijk aanwezig

Iemand die werkelijk bij je is, heeft een ontspannen gelaat en zijn ogen stralen tenminste enige vergenoegdheid uit. Zijn hele houding is ontspannen. Hij heeft géén opgetrokken schouders en géén ingetrokken buik. Zijn ademhaling is diep en rustig. Hoe meer hij aanwezig is, hoe zachter hij ook spreekt. Zijn hele

wezen zegt als het ware: het is goed hier te zijn, bij jou. Dan luistert hij graag en vanzelf. En dan kijkt hij ook met de ogen van de ander.

Een Meester is werkelijk aanwezig. Tot in alle uithoeken vult hij de klas met zijn gemoed. Daardoor is het bij de Meester eigenlijk altijd rustig. Omdat elke leerling 'aanwezigheid' om zich heen voelt. Dan wordt er geen kabaal gemaakt en geen keet geschopt. Deze rust is voorwaarde voor alle werkelijk genieten. Ook voor het genieten van de 'leerstof'. Waar geen rust is, is geen verinnerlijking en groeien geen waarden. Onrust en wanorde komen in de klas als de leraar niet werkelijk aanwezig is, maar opgesloten in zichzelf, bij eigen angst en prestige of bij de leerstof. Dan verkeren de leerlingen in een affectief vacuüm en voelen zij zich ontheemd. Vaak wordt de onrust van kinderen verklaard met hun 'ongedurigheid', die ze van thuis zouden meebrengen, of het gevolg zou zijn van (vaak verzonnen) hersenletsel, het zogenaamde minimal brain damage [deze diagnose is vergelijkbaar met wat na enige analytische omzwervingen inmiddels ADHD is gaan heten, red.]. Maar wanneer ik het lichaam, het gedrag en de stem van menig leraar waarneem, weet ik dat ook een volmaakt gezond kind bij die leraar uit

het lood zal slaan. Omdat man of vrouw in kwestie geen innerlijke rust heeft: altijd in paniek is, altijd 'op weg' is maar nooit 'hier'; nog moe van de vergadering van gisteren; veel te luid spreekt; veel te onrustig beweegt; geen glunder in de ogen heeft; en niet in zijn eigen 'midden', in zijn gemoed, woont. Dat is een ramp voor de leraar zelf, die snel zal afbranden, en dat is een ramp voor de kinderen die zo in hun ziel vernield worden.

Onrust

Een moderne school is één en al onrust: in de leraar, door de steeds wisselende groepsformatie, in het programma, in de aankleding van lokaal en gebouw, door de veelheid van vergaderingen en – helaas vooral in het basisonderwijs – door de interruptie van talloze bezoekers, zoals leesmoeders, stagiaires, remedial-teachers, logopedisten en begeleiders. Waar geen rust is, is geen verinnerlijking en blijft het onderwijseffect een zaak voor de buitenkant en voor de oppervlakte. Die onrust is een gevolg van stompzinnig beleid en ondeskundigheid. Geen haan kraait ernaar. De school is een psychisch zeer onhygiënisch bedrijf geworden. Prooi voor allerhand geïsoleerde doelstellingen, vaak op zich verantwoord, maar die tezamen het onderwijs, de leraar én de leerling overvragen. Dat kon gebeuren door het ontbreken van een visie op de totaliteit van mogelijkheden en beperktheden van een harmonisch mens. Door ondeskundigheid dus. Zeker, er is ook een laakbare rust. De rust uit gebrek aan inspiratie. De rust van de dooie schoolmeester die louter methoden volgt. Maar dat euvel doe je niet te niet door onrust te brengen. Dat hef je alleen maar op door levende mensen voor de klas te zetten, die leven in hun zintuigen, geboeid worden door de wereld, en die de innerlijke rust en de liefde hebben om hun leerlingen werkelijk te ontmoeten; door hen te verlossen van de dwang vanuit een louter op economische prestatie gericht denken en hun de vrijheid te geven om met de leerlingen te leven.

Dorus Gerritse (1927-2012) was 'een onderwijsman in hart en nieren', zo schrijft Wim Laumans in zijn necrologie in september 2012. Begonnen als onderwijzer op een basisschool, verder gegaan met een studie pedagogiek en filosofie, werd hij lerarenopleider en universitair docent in de wijsgerig-antropologische oriëntatie op de onderwijskunde aan de universiteit van Nijmegen. Van 1970 tot 1989 was hij rijksinspecteur van de opleidingen voor het kleuter- en lager onderwijs (vanaf 1985 het basisonderwijs). Hij schreef ook boeken over het onderwijs, dat hij zag als 'het onthullen van rijkdom'.

Met zijn fenomenologisch sensitieve, tactiele manier van kijken naar het onderwijs in dit artikel zal het niet verbazen dat Gerritse vanaf de jaren '60 ook geïnteresseerd raakte in de haptonomie, 'de kunst van het aanraken'. In dit zich ontwikkelende veld was hij actief als docent en auteur.

Deze tekst is overgenomen vanaf een goed leesbare kopie van het artikel uit JSW (90/91 nummer 6, pp. 21-24). Aan de tekst is niets gewijzigd, op het weglaten van de komma's in constructies als "hij zag, dat de klas" na. De biografische tekst over Dorus Gerritse is grotendeels ontleend aan het in memoriam dat Wim Laumans schreef in Haptonomisch contact, nr. 3. 23e jaargang, september 2012. Mensenkinderen is Bart Gerritse, de zoon van Dorus, zeer erkentelijk voor de toestemming tot herplaatsing van dit artikel: "Fijn te horen dat zijn geschriften nog steeds inspireren", schreef hij de redactie.

